

Province of the
EASTERN CAPE
EDUCATION

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

KEREITE YA 12

LOETSE 2020

**SESOTHO PUO YA LAPENG P1
TATAISO YA HO TSHWAYA**

MATSHWAO: 70

Tataiso ena e na le maqephe a 7.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1****TEMA YA A**

- 1.1 Ke kgwebisano ka batho. (1)
- 1.2 Ke ho shobediswa ha bana. (1)
- 1.3 Ho fumana tjhelete e ngata ka potlako. (1)
- 1.4 Ho hloka lesedi le batsi ka tlolo ena ya molao ho a e atisa/ho etsa e ate. (2)
- 1.5 Diphofu di tshepiswa ho fumantshwa mosebetsi kapa dikonteraka tsa bobontshi, hoja ba sa ile le kgongwana hodimo ba ipone se ba kene lerabeng, ba se ba etsiswa e meng ya mesebetsi e fosahetseng. (Kgetha le le LENG FEELA.) (2)
- 1.6 Ke hobane batho ha ba tshepe mapolesa. (1)
- 1.7 Hoqobellwa ho sebetsa kapa ho etswa masole, ho ntshuwa le ho rekiswa ha ditho tsa mmele, bokgoba, ba etsiswa ditlolo tsa molao tse jwalo ka ho tsamaisa dithethefatsi.(Kgetha le ho tshwaya tse PEDI FEELA.) (2)
- 1.8 D / Ba hlekefetswang ba nkuwa ka dikgoka. (1)
- 1.9 Ho sebetsa dihora tse telele ntle le tefo, ho tingwa nako ya ho kopana le batho bao o ba tsebang, kgaello ya puo ya moo motho a leng teng, ho se tsebe aterese ya moo o dulang teng kapa moo o sebetsang teng, maqeba a bontshang hore motho o ne a otiwa. (Tshwaya tse PEDI FEELA) (2)
- 1.10 Tjhe ha se nnete ha ba kgethe bong ka ha mesebetsi eo diphofu di e nkelwang e a fapana, jwalo ka ditho tsa mmele di ka fumaneha ho ba batona le ba batshehadi hammoho le ho etswa masole bomme le bontate ba ka sebediswa. (2)
- 1.11 Ke ho makala/ho kgathala matla. (1)
- 1.12 Batho ba lokela ho tlaleha, ba ka etsa hona ba sebedisa metjha e latelang, ba ka letsetsa ba Mohlodi wa Kgwebo ya Batho ho 0800222777 kapa ba latela National Freedom ho Twitter @NFN SA. (2)
- 1.13 Di a tsamaelana kaha ketsahalo ena ya ho hweba ka batho e bonahala e ja setsi naheng hoo e tshwanang le kgodumodumo ka ho qeta setjhaba hape e etsahala ka tsela e patehileng o sa hlokanang e leng ona motjhetjhafatse. (2)

TEMA YA B

- 1.14 A tshabo/ho tshoha (1)
- 1.15 Ho bontshwa se makatsang/o tla mmontsha mohlolo/ho tla ba hobe (1)
- 1.16 Tlhekefetso ya basadi (2)
- 1.17 Molaetsa wa tema ya A o totobatsa tlhekefetso le ha e akaretsa batho bohle mmoho le bana ka tsela ya ho rekiswa le ho sebedisetswa mesebetsi e fapaneng mme ba hloka ho thuswa le tema ena ya B e hlahisa mosadi ya hlekefetswang nako e telele a bileng a se a kgathetse a hloka thuso. (2)
- 1.18 Ha se a amoheleha, mosadi a ka qetella a tswile kotsi/a bolailwe ke ketso eo ya tlhekefetso/dikamano tsa bona di a senyeha/lenyalo le ka thubeha/meferefere hara lelapa e ka etsang kgatello ya maikutlo le diqabang ho ba lelapa. (2)
- 1.19 Ke ho hloka botshepehi/kgalefo e se nang taolo/ho se laole maikutlo/ho nka diqeto tse se nang boikarabello/bontate ba iketsang bommampodi, ba sa batleng ho utlwa ka basadi./ho se itshepe. (2)

MATSHAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2****TEMA YA C**

Motho o lokela ho nwa metsi a lekaneng mmele wa hae motsheare, ✓ hape a sebedise cleansa e nepahetseng / loketseng sefahleho sa hae. ✓ A etse bonnete ba hore ha a hlatswe sefahleho ka sesepa sa mmele ✓ mme a dule a sebedisa sengobofatsi se tshwanetseng sefahleho sa hae hoseng le mantsiboya. ✓ Tlotsa sethibela letsatsi pele o sebedisa sengobofatsi, thibela mahlasedi a letsatsi. ✓ Ha o qeta ho sesa hlapa ho qoba ho ba le letlalo le omeletseng ✓ empa o hlape ka metsi a batang kapa a foofo. ✓

Palo ya mantswa 83

QOTSO		DINTLHA	
1.	Ho nwa kofi e ngata ha ho a loka hobane e na le caffeine e ngata e monyang metsi mmeleng wa motho. Ka hoo motho o lokela ho nwa metsi a lekaneng motsheare.	A	Motho o lokela ho nwa metsi a lekaneng mmele wa hae motsheare.
2.	Dihlahiswa tsa letlalo tse maemong a pele ha di utlwise bohloko ha o di sebedisa. Etsa bonnete ba hore ha o utlwise letlalo bohloko ka tshebediso ya cleansa e sa lokelang sefahleho sa hao, sebedisa cleansa e nepahetseng sefahlehong sa hao.	B	Sebedisa cleansa e loketseng sefahleho sa hao.
3.	Disepa le tsona ha di tshwane ka ha di ka ama letlalo la motho. Nnetefatsa hore o qoba ho hlatswa sefahleho ka sesepa sa mmele hobane se ka omelletsa sefahleho.	C	Etsa bonnete ba hore ha o hlatswe sefahleho sa hao ka sesepa sa mmele.
4.	Sengobofatsi se sa nepahalang se ka siya letlalo la motho le omme kapa le le mafura. Dula o sebedisa sengobofatsi se loketseng sefahleho sa hao hoseng le mantsiboya.	D	Dula o Sebedisa sengobofatsi se tshwanetseng sefahleho sa hao hoseng le mantsiboya.
5.	Letsatsi ha le a loka hobane ha mahlasedi a lona a kenella letlalong, sefahleho se ya senyeha. Ke ka hoo motho a lokelang ho tlotsa sethibela letsatsi pele a itlotsa ka sengobofatsi.	E	Tlotsa sethibela letsatsi pele o sebedisa sengobofatsi.
6.	Metsi a na le chlorine e omeletsang letlalo. Jwale ho bohlokwa hore o hlape ha o qeta ho sesa hore letlalo la hao le letle le se omelletswa ke chlorine eo e fumanehang metsing.	F	Ha o qeta ho sesa hlapa ho qoba ho ba le letlalo le omeletseng.
7.	E nngwe tsela e molemo ke hore ha o hlapa sefahleho sa hao o qobe tshebediso ya metsi a tjhesang ka ha a ntsha dioli tsa letlalo tsa tlhaho. Ka hoo o lokela ho sebedisa metsi a foofo kapa a batang bakeng sa ho etsa bonnete ba hore letlalo la hao le dula le le motjheng.	G	Hlatswa sefahleho ka metsi a batang kapa a foofo.

HO TSHWAYA KGUTSUFATSO:

Ho tshwauwa ha kgutsufatso ho itshetlehile hodima ho kenyelletsa dintlha tse hlokwang ke potso.

Kgutsufatso e tlameha ho tshwauwa ka tsela e latelang:

1. Kabo ya matshwao:

- Matshwao a 7 bakeng sa dintlha tse 7 (ntlha e le 1 bakeng sa ntlha ya sehlooho).
- Matshwao a 3 bakeng sa puo.
- Matshwao kaofela: 10

2. Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse mantswe a bona:

- Ha dintlha tse 1–3 di nepahetse; fana ka letshwao le le 1.
- Ha dintlha tse 4–5 di nepahetse: fana ka matshwao a 2;
- Ha dintlha tse 6–7 di nepahetse: fana ka matshwao a 3.

3. Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse diqotso di le jwalo:

- Diqotso tse 6–7: se fane ka matshwao bakeng sa puo.
- Diqotso tse 1–5: fana ka letshwao le le 1 bakeng sa puo.

ELA HLOKO:

Batshwai ba tlameha ho nnetefatsa palo ya mantswe a sebedisitsweng. Se ke wa hula matshwao haeba bahlahlobuwa ba sa bontsha palo ya mantswe a sebedisitsweng kapa haeba palo ya mantswe e sebedisitsweng e ngotswe e fosahetse. Ha palo ya mantswe e tlotse moedi o boletsweng, bala ho fihla palong ya mantswe e behilweng, ebe o emisa moo.

Mohlala

Puo	Polelo/Polelwana			Palo ya Mantswe
Sesotho	ke	a	bina	3

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C:**POTSO YA 3**

- 3.1 Dikhava-tsa bophelo/dikhava tsa lepato. (1)
- 3.2 Ke setshwantsho/mongolo o fapaneng, o qatsohisitweng le o tlwaelehileng. (1)
- 3.3 Ho hlakisa lebitso la se bapatswang. (2)
- 3.4 Ho etsa bareki ba utlwisise karolo ya 'bohle' bao ba baratang ba kgahlwe ho ba etsetsa bokamoso bo tjabileng./ho hlakisa hore e loketse bohle. (2)
- 3.5 E hohela bareki hobane e thusa maemong a fapafapaneng. (a jwalo ka ho aha bophelo bo botle, ho ba le bokamoso bo sireletsehileng hammoho le ho lokisetša lepato.) (2)
- 3.6 Ke mohopolo ka ha ha se batho kaofela ba ka kgethang ho kenela 1LIFE empa le ho hohela batho./ba bang batho ba ka sebedisa metjha e meng ya ho aha maphelo a bona e se 1LIFE. (2)
- [10]**

POTSO YA 4

- 4.1 Ke ngaka/seaparo se bontshang hore monna enwa ya tshwereng dipalesa ke ngaka/ditshope tse molaleng wa hae/motjhini o fepelang bakudi metsi. (2)
- 4.2 A bolela hore ha ho seo a ka se etsang hobane ha ho meriana/dipidisi tsa ho kokobetsa mahloko a mokudi. (2)
- 4.3 O tla a kibakiba empa mahloko a ntotetse. (1)
- 4.4 Ke kgothatso, o leka ho tsoseletsa tshepo ya bophelo ho mokudi (hore a shebe dipalesa a le bale ka mahloko). (1)
- 4.5 Tjhe ho bonahala o sa pethahala hobane mokudi o bonahala a nyahamisitswe ke pono feela ya malomo ao a tlang ha yena a lebeletse pheko ya mahloko a hae. (2)
- 4.6 Boholo ba batho/bakudi ba lahlehelwa ke maphelo a bona pele ho nako./Ba bang ba qetella ba se ba na le mafu a sa phekoheng e le hore maemo a ka be a ile a ba tlasa taolo ha thuso e ile ya fihla ka nako. (2)
- [10]**

POTSO YA 5

- 5.1 Itjhu! – ho totobatsa bohloko boo a bo utlwileng. (2)
- 5.2 Ke sesupo sa hore o na le ngwana wa moshemane. (1)
- 5.3 A hore ba setse ba tsheha haholo. (2)
- 5.4 A mpe a futse ntatae Motaung eo wa heso. (1)
- 5.5 Ke ho hlakisa ka moo a neng a se a tetse ka teng a ipolella hore a ke se hlote a fumana ngwana wa moshanyana hape. (2)
- 5.6 Nkgono o **taba** kwae ya hae ka lekgala./Moriri wa rangwane o se o **taba** jwalo ka wa ntatemoholo hobane boholo o mosweu. (2)
- [10]**

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70